

SAYI 38 • 2011

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları

Nurdan İpek Şeber*

The Implications of the War of Tripoli on Italian Communities in the Ottoman Land According to Archival Documents

Abstract ■ Despite its unsuccessful counter-strike against Italy's unexpected invasion of Tripoli, the Ottoman government did not impose martial law on Italian nationals living in its territories. The Ottoman state lacked the necessary military and economical power to defend Tripoli, and tried to receive support from Great Britain, France and Germany, unaware of the clandestine negotiations between these countries. Believing that protracted political discussions would result in a treaty with favorable conditions, the Ottoman government stayed away from serious interventions that could lead to adverse outcomes. However, Ottoman citizens reacted to the timid policy of the Ottoman government and applied their own sanctions against Italian nationals. Popular rage at the lack of retaliation against Italy gradually focused on Italian nationals. Under the pressure of internal turmoil and in the hope of calming troubled social and political conditions, the Ottoman government initially dismissed the Italian nationals working in government offices and, after giving up hope of settling a peace agreement, later decided, with few exceptions, to expel all Italian nationals.

Key words: Italy, Tripoli, Tripoli War, Ottoman Empire, Italian national, expel

Giriş

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali Osmanlı Devleti için tam anlamıyla sürpriz olmuştur. Osmanlı hükümetine son nota verilinceye kadar ne hükümet ne de

* Dr., Araştırmacı.

kamuoyu tarafından İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline hiçbir surette ihtimal verilmemiştir. Oysa ki İtalya Habeşistan yenilgisinden sonra Trablusgarp ile daha yakından ilgilenmeye başlamış, 1910'dan itibaren bu konuda ciddiyetini ortaya koymuş ve hazırlıklarını hemen hemen tamamlamıştır.

İtalyan basını ve hükümetinin Trablusgarp'a yerleşmek fikrini açıkça ifade etmesine rağmen Osmanlı basınında ve hükümetinde işgal tehlikesine yönelik bir çalışmanın olmaması son derece ilginçtir. Hakkı Paşa hükümeti halen yeni tavizlerle İtalya'yı vazgeçireceğini ümit ederken, Osmanlı basını da bu konudaki pasif tavrını devam ettirmiştir. Öyle ki, İtalyanlar açısından Trablusgarp'ın işgali için her türlü hazırlığın tamamlandığı bir tarihte, Hüseyin Cahit ve Bekir Sami Bey'in İtalyanlarla Osmanlı Devleti'nin arasında hiçbir ihtilafın bulunmadığını ifade etmeleri Osmanlı basını ve hükümetinin hâlâ meseleyi kavrayamadıklarını göstermiştir.¹

İşte bu ortam dahilinde 28 Eylül 1911'de İtalya'nın vermiş olduğu yirmi dört saatlik ultimatoma Osmanlı hükümetinde büyük bir şaşkınlık uyandırmıştır. İtalya bu ultimatomla, çoktandır işgal kararı almış olduğu Trablusgarp ve Bingazi'nin Osmanlı Devleti tarafından derhal boşaltılmasını istemiştir. Bu "haklı isteğin" gerekçesi ise daha önce basın yoluyla açıklanmıştır: Osmanlı Devleti Trablusgarp'ı her yönden geri bırakmış, buradaki İtalyanlara kötü muamele etmiştir. Osmanlı hükümetinin 29 Eylül'deki bu ultimatoma karşı verdiği red kararı, savaşın başlangıç tarihini de belirlemiştir. Aslında hükümetin işi çok zordur, çünkü bir tarafta imkansızlıklar içinde büyük bir savaşın içine sürüklenmek vardır, diğer yanda da İtalyan'ın isteklerini kabul etmesi halinde Trablusgarp'taki Araplarla birlikte İslâm dünyasını karşısına almak durmaktadır. Bu durumda iç ayaklanmaları da göze alamayan hükümet için tek çıkar yol kalmaktadır ki o da İtalyanlara verilen red notasında yumuşak bir dil kullanarak her türlü ticari imtiyaza hazır olunduğunu belirtmek, bir yandan da büyük devletleri araya sokarak onların yardımına başvurmak suretiyle sorunu çözümlenmeye çalışmaktır.² Nitekim bu teşebbüslerden olumlu cevap alınacağına dair duyulan inanç, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın, siyasi teşebbüsler sonuçlanıncaya kadar İtalyanlara karşı koymayıp askerleri iç kesimlere çekmesine yol açmıştır.

Ultimatomonun hemen ardından Babıali, İngiltere ve Almanya'ya telgraflar çekerek bu devletlerden barışı sağlamak üzere araya girmelerini istemiştir. Mahmut Şevket Paşa bu iş için Berlin'e gönderilmiş, Londra sefiri aracılığıyla da

1 Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989, s. 43.

2 *a.g.e.*, s. 51.

İngiltere'nin desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak zaten senaryonun içinde bulunan İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna bu konuda yardımcı olamayacaklarını bildirmeleriyle birlikte, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti altına aldıkları anlaşmaların da bir hükümünün kalmadığı görülmüştür. Bununla beraber Almanya, Osmanlı Devleti'nin isteğini geri çevirirken sert bir üsluptan ziyade uygun bir dil kullanmak suretiyle Osmanlı Devleti'ni karşısına almaktan da uzak durmuştur.

Trablusgarp'ın İşgali Üzerine Hükümetin İlk Uygulamaları

Osmanlı Devleti daha en baştan itibaren İtalya ile savaşa girmek istememiş ve büyük devletlerin aracılığıyla anlaşma arayışlarına girmiştir. Bu nedenle de İtalya'nın agresif tavrına karşı ilk etapta gerekli yanıtı verememiş, gerek İtalya'ya gerekse de Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanlara karşı uygulamak istediği yaptırımları uzun bir süre askıda bırakmıştır. Bir yandan İtalya'nın saldırgan tutumuna karşı kamuoyunda yükselen şikayet ve tepkileri durdurmak, diğer yandan da Avrupa kamuoyunda bu nedenle Osmanlı karşıtı bir hava esmesini önlemek çabası arasında kalan Osmanlı hükümeti oldukça bocalamıştır.

Osmanlı hükümeti, İtalya'nın savaş ilanı sayılan 28 Eylül notasına karşı 29 Eylül'de bir cevap vermiştir. Bu cevap aynı zamanda hükümetin savaş karşıtı düşüncelerini gösterir mahiyettedir. Nitekim Osmanlı hükümeti tarafından bu notada özetle, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki işgal emellerinden vazgeçtiği takdirde burada kendilerine iktisadi faaliyet alanını genişletmek üzere çeşitli bayaındırlık imtiyazlarının verilebileceği bildirilmiş, bu konuda İtalya'dan şartlarını bildirmesi istenmiştir.³ Bu son derece iyi niyetli yaklaşıma karşı Osmanlı hükümeti olumlu bir cevap almayı beklerken, savaş kararını çok önceden almış olan İtalya 30 Eylül'de Trablusgarp'ı bombalamaya başlamıştır.

İtalya'nın beklenmeyen bu teşebbüsü Osmanlı hükümeti'ni büyük bir ikileme düşürmüştür. 30 Eylül tarihinde hükümetin hâlâ kesin bir politikası yoktur. Kesin olarak karar verilen şey, anlaşma arayışı için oluşturulacak heyetin programı tayin edilinceye kadar İstanbul ve diğer vilayetlerde asayiş ve emniyetin sağlanmasıdır. Bu arada da Trablusgarp hadisesinden dolayı İtalyan tebaaya karşı oluşabilecek gayrimeşru tepkilere karşı her türlü tedbir alınacaktır.⁴ Dahiliye Nezareti'nden tüm vilayetlere gönderilen 30 Eylül tarihli yazıda, savaş sırasında kapatılması hukuka uygun olan kurumların kapatılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Bununla

3 Şıvgın, *a.g.e.*, s. 35.

4 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri (DH.SYS.)*, nr.75-7/1-1, Ek: 76.

beraber, İtalyan tebaası hakkında devletler hukukuna uygun olarak alınması gereken tedbirlerin büyük devletler nezdindeki girişimlerden gelecek neticeye göre belirlenmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir.⁵ Kısacası savaş durumu kabul edilmekle beraber, hükümet hâlâ bir anlaşma beklentisi içinde kalmıştır.

Dahiliye Nezareti'nin vilayetlere gönderdiği “savaş sırasında kapatılması hukuka uygun olan kurumlar” dan kastının ne olduğunun tam anlaşılabilmesi pek çok soruyu beraberinde getirmiştir. Konsoloshane, postane, okul, banka gibi doğrudan İtalya'nın kontrolü altındaki resmi kurumların bu emir kapsamına girdiği anlaşılabilir. Örneğin İtalya'nın himayesinde olarak fakat mahalli hükümetin ruhsatıyla tesis edilmiş ve ruhbanların idaresinde bulunan okul ve hastaneler de bu kapsama girmekte midir?⁶ Konsoloshaneler kapatılacaktır, fakat Nişantaşı'nda henüz inşası devam eden İtalya sefarethanesisinin yapımı durdurulacak mıdır?⁷ Yine yapımı daha önce tamamlanmış olan İtalyan okullarının açılmasına izin verilip verilmeyeceği gibi pek çok sorunun muhatabı Dahiliye Nezareti olmuştur. İşin ilginç tarafı Nezaretin Kudüs, İzmir, Edirne gibi pek çok vilayetten birbiri ardına gelen bu sorulara, “müesseseler konusunda başka bir telgraf bulunmadığından bir sonraki karara kadar bu tür kurumlara dokunulmaması” dışında verilebilecek bir cevabının bulunmamasıdır.⁸

İtalyan müesseselerinin kapatılmasıyla ilgili karmaşa devam ederken, İtalyan vatandaşları hakkında uygulanacak muamele henüz karar verilmemiş olmasına karşı da tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bu konuda ne zaman bir karar verileceğinin belirsizliği tepkilerin günden güne artmasına neden olmuştur. İstanbul basını da bu konuda bir hayli baskı uygulamıştır. İtalya Trablusgarp'da işgale başlamışken Osmanlı hükümeti'nin hâlâ İtalyan vatandaşlarına karşı bir karar almaktan kaçınması basının şiddetli eleştirisine uğramıştır. İstanbul'da yayınlanan gazetele-
rin yoğun propagandası Osmanlı tebaasında İtalyan vatandaşlara karşı büyük bir nefretin uyanmasını kaçınılmaz kılmıştır.⁹ Fakat Osmanlı hükümeti memleketin her yanında giderek büyüyen bu nefrete karşın kendisinden beklenen kararı hemen alamamıştır. Bunun yerine, herhangi bir olaya mahal bırakılmaması ve İtalyan vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması konusunda yöneticileri sık sık uyarmayı tercih etmiştir. Şüphesiz bunun sebebi büyük devletler aracılığıyla bir anlaşmanın sağlanacağına dair duyulan inanç olmuştur. Osmanlı hükümeti'ne göre, “İtalya'nın saldırısı nedeniyle Avrupa umum-u efkarında Osmanlı lehine

5 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 16, 1.

6 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 21.

7 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 24.

8 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 29.

9 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 14.

bir hava esmektedir ve buna hanel getirecek her türlü davranıştan kaçınmak” gerekmektedir.¹⁰ Zaman ilerledikçe Avrupa’da Osmanlılara karşı artan sempati bu beklentileri daha da arttırmıştır. Trablusgarp’da İtalyanlar’ın uyguladığı mezalime karşı, Londra gazetelerinde yayınlanan makalelerin etkisiyle İngiltere’de İtalya aleyhtarı bir kamuoyu oluşmuştur. İşte bu havanın devamı için Osmanlı memleketindeki İtalyan tebaanın hiçbir şekilde rencide edilmemesi gerekmektedir.¹¹

İtalyan tebaaya karşı ilk günden itibaren uygulanan bu korumaya rağmen, artık hiç birşeyin eskisi gibi olamayacağını anlayan bazı İtalyanlar Osmanlı topraklarını kendi istekleriyle terk etmeye başlamışlardır. İtalya’ya dönmek isteyenlere bu konuda bir engelleme getirilmemiş, kendilerine pasaportları verilmek ve güvenlikleri muhafaza edilmek suretiyle memleketlerine dönüşleri sağlanmıştır.¹²

Her ne kadar hükümet buraya kadar İtalyan tebaaya karşı her türlü gayrimuşru davranışı engellemiş ve haklarını muhafazaya çalışmışsa da, bazı İtalyanlar bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Örneğin Trablusgarp hadisesinin daha en başında silah ticaretiyle uğraşan İtalyanların bu işle uğraşmaları yasaklanmıştır.¹³ Bundan başka İtalyan gazetecilerin memleketi terk etmesi istenmiştir. İtalyan gazetecilerin Osmanlı halkını galeyana getirecek bazı haberler yayınlamaları bu kararda etkili olmuştur.¹⁴

Hükümetin İtalyan vatandaşlarına karşı alınacak tedbirler konusunda kesin bir karara varamamış olması nedeniyle, hemen hergün çeşitli vilayetlerden İtalyanlara karşı halkın tepkisinin ifade edildiği yazılar alınmıştır. Bu yazılarda ortak olarak, halkın galeyan noktasına geldiği belirtilmiş, bunu önlemek için bir an önce İtalyanlara karşı uygulanacak yaptırımlara karar verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte işin mali kısmı düşündürücü olmuştur. Zira Osmanlı memleketinde İtalyanlara ait pek çok ticari müessese bulunmaktadır ve İtalyanlarla büyük miktarlarda ticaret yapılmaktadır. Yani ticari kurumların kapatılması halinde Osmanlı vatandaşları ve diğer yabancı uyruklu vatandaşların zarara uğraması kaçınılmazdır, ancak bu durum harp halinin doğal bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Yine de İtalyan tüccarların ihracı halinde bunların gerekli hazırlıkları yapmaları ve ticari müesseselerini kapatmaları için belirli bir süre tanınacak, buna rağmen

10 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-2, Ek: 5, nr.75-7/1-1, Ek: 70.

11 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-3, Ek: 48, 70.

12 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 22.

13 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-4, Ek: 76.

14 İtalya tarafından finanse edilen ve bir İtalyalı tarafından çıkarılan Fransızca *La Türki* adlı gazetede, Rus donanmasının Trabzon’a geleceği doğrultusunda haberler çıkmış, bu durum halk arasında paniğe ve bir takım olumsuz etkilere yol açmıştır, BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 27; nr. 75-3/1-2, Ek: 25 .

hallolunamayan meseleler için ilave zaman verilecek ve bundan doğabilecek zararlar karşılanacaktır.¹⁵

İtalya ve İtalyan Tebaaya Karşı Uygulanan Boykot ve Yasaklamalar

Osmanlı hükümeti'nin anlaşma arayışı içinde İtalya'ya karşı beklenen sert dili kullanamaması ve sergilediği pasif tutuma karşı kamuoyunun başvurduğu en önemli silah boykot hareketi olmuştur. 1908 yılından beri boykot kavramıyla tanışmış olan kamuoyu bu şekilde hükümetin yapamadığını yapıp, İtalya'yı girişmiş olduğu bu işe pişman etme amacını taşımıştır. Nitekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Bulgaristan'a, aynı tarihlerde Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali üzerine Avusturya'ya ve yine 1909'da Girit'i ilhakına karşı Yunanistan'a karşı uygulanan boykot hareketinin büyük ölçüde başarıya ulaşmış olmasının bunda büyük bir payı olmuştur. Özetle, İtalya'ya karşı bağlanan kolların ve çaresizliğin gösterdiği çözüm yolu olan "harb-i iktisadi" Osmanlı toplumunun ilk kez karşılaştığı bir hareket değildir. İtalya ile mücadelede önemli bir argüman olan boykot fikrinin kısa zamanda kamuoyu tarafından benimsenip geniş bir katılım görmesinin nedenini de bu yaşanmışlık oluşturmuştur. Bu bağlamda, İtalyan boykotu hareketine geçmeden önce 1908 ve 1909 boykotlarını kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

Milliyetçiliğin ayak sesleri olarak değerlendirilebilecek olan, geniş katılımlı ilk boykot hareketi 1908 yılında Avusturya ve Bulgaristan'a karşı uygulanmıştır. Bu boykot aynı zamanda II. Meşrutiyet döneminde öne çıkan milli iktisat düşüncesinin bir ürünü olarak kendini göstermiştir. Avusturya ve Bulgaristan mallarının hiçbir şekilde satın alınmaması ve kullanılmaması şeklinde başlayan 1908 boykotunun en somut simgesi de Osmanlı Devleti'ne Avusturya'dan ithal edilen fesler olmuş, hatta kamuoyunca bu boykot "fes boykotu" olarak adlandırılmıştır. Feslerin yırtıldığı, fes yırtma bayramlarının düzenlendiği bu süreç Osmanlı toplumunda ilk kez büyük kitlesel bir hareketin oluşmasına yol açmış, bu kitlesel hareket daha sonra çeşitli eylemler ve grevler şeklinde devam etmiştir.¹⁶ Başlangıçta boykotu pek ciddiye almayan Avusturya hükümeti, Osmanlı Devleti'ndeki Avusturya mallarının satın alınmaması nedeniyle zarara uğrayan tüccarların şikayeti üzerine harekete geçmiş ve Osmanlı hükümeti'nden bu uygulamanın

15 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-2, Ek: 36; nr. 75-3/1-3, Ek: 46..

16 Yerli malların kullanımına yönelik vurgu yapan ve liberalizmden milli iktisada geçiş sürecini başlatan 1908 boykotu hakkında ayrıntılı bilgi için, Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004..

durdurulmasını istemiştir. Ancak istekleri kabul edilmeyince bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır. 26 Şubat 1909 tarihli protokolle Bosna-Hersek'e karşılık 56 milyon frank ödemeyi ve Avusturya malları için uygulanan %11 olan gümrük vergisinin %15'e çıkarılmasını kabul etmiştir. Bu suretle kısmen de olsa amacına ulaşan Avusturya boykotu sona ermiştir. Bulgaristan mallarına karşı boykotaj Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne 125 milyon frank tazminat ödemesine kadar sürmüştür.¹⁷

Devletlerarası ilişkilerde ekonominin oynadığı rolü öğrenmeye başlayan Osmanlı toplumunun ikinci ciddi boykot hareketi Yunanistan'a karşı olmuştur. 1909 yılında Yunanistan'ın Girit'i işgali ile başlayan ve 1909-1911 yılları arasında devam eden boykotun da temel uygulaması Girit meselesi çözülene kadar Rum mallarını satın almamak ve Rum mağazalarından alışveriş etmemek şeklinde kendini göstermiştir. 1909 Ağustos'unda başlayan hareket kısa bir süre içinde sona ermişse de, Girit Meclisi'nin Yunanistan'la birleşme kararı alması üzerine 1910'da yeniden başlamıştır.¹⁸

Sırasıyla Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı uygulanan boykot girişimi Trablusgarp Savaşı ile birlikte İtalya üzerine de tatbik edilmek istenmiştir. 1908 yılında kitleleri harekete geçirmede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üstlendiği önderliği bu kez gazeteler yüklenmiştir. İtalya'nın savaş ilanına karşı hükümetin barış arayışı büyük devletler nezdinde devam ederken, İstanbul basını farklı fikir ve önerilerle gündeme gelmiştir. Bazı gazetelere göre, Osmanlı hükümetinin İtalya'yı barışa zorlamak için zaten elinde pek çok koz vardır. Bunlardan birisi Osmanlı topraklarında bulunan bütün İtalyanların tutuklanıp esir sıfatıyla rehin alınmasıdır. İkincisi İtalyanların Osmanlı topraklarında bulunan tüm ekonomik ve ticari müesseselerinin kapatılarak emlak ve arazilerine el konulması ve son olarak da İtalya ile her türlü ticari ilişkilerin kesilmesi yolundaki tedbirlerdir.¹⁹ Hükümet ilk etapta tüm bu tedbirlerden uzak durup beklemeyi tercih ederken özellikle İstanbul basını bu gibi uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda oldukça ısrarlı davranmıştır.

17 Filiz Çolak, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Batı Anadolu'da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2005, s. 88-91.

18 Rumlara karşı uygulanan boykot hakkında detaylı bilgi için, Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009; Rıza Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:8, 2003, İstanbul, s. 45-74.

19 İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 63.

Boykot ilanını ilk olarak 6 Ekim 1911 tarihinde *Tanin*, *İkdam* gibi İstanbul'un önde gelen gazetelerinde işlenmeye başlanmıştır.²⁰ Uygulanacak boykotun sınırları ise bir hafta kadar sonra yine basın aracılığıyla başlatılmış olan "İttihad-ı Husumet" kampanyası dahilinde belirlenmiştir. 13 Ekim 1911 tarihli *Tanin* gazetesinin öncülüğünde başlatılan kampanyaya katılacak vatandaşlardan şu hususlara dikkat etmeleri istenmiştir: İtalyalılarla zerre kadar alışverişi etmemek, İtalya mamullerini ve eşyalarını satın almamak, İtalya vapurlarına binmemek, İtalyanca konuşmamak, İtalyan okullarına çocuk göndermemek, İtalyan postasına mektup vermemek, İtalyan hizmetçi ve işçi kullanmamak, ahlaki ve insani durumlar dışında hiçbir İtalyalı'ya yardım etmemek, ahlakın men etmediği hususlarda İtalyanları mümkün olduğu kadar rahatsız etmek, çocuklarını İtalyanlara karşı düşmanlık hisleriyle büyütme.²¹

Hükümetin bu doğrultuda bir kararı olmamasına rağmen basın yoluyla kamuoyunda başlatılan boykot hareketi memleketin her yerinde büyük ölçüde uygulamaya konulmuştur. Boykottan en büyük zararı şüphesiz Osmanlı limanlarında ticaret yapan çok sayıdaki İtalyan vapur acentesi görmüştür. Ancak hükümet tarafından resmen ilan edilmiş bir karar olmadığından acenteler uğradıkları zararlardan dolayı konsolosluklar aracılığıyla şikayetlerini iletmişler, bir an önce bu boykot uygulamasının durdurulmasını istemişlerdir. İtalyan mallarına karşı boykotajda en ısrarlı grup olan hamallar hükümet ve yerel yönetimlerden bağımsız hareket etmişler, Rüşumat İdaresine gelen İtalyan mallarını taşımayı kesinlikle reddetmişlerdir.²²

Esasen hükümet tarafından kararlaştırılmış olmayıp tamamen halkın kendi his ve hareketleriyle ortaya çıkmış olan boykotaj hareketine katılım çok büyük ölçüde olmuştur. Nitekim hükümetten beklenen yaptırımın gelmemesi üzerine Osmanlı Devleti'nin dört yanında bulunan Müslüman halkın öfkesi İtalyan

20 *Tanin*, nr.III, 6 Ekim 1911, s. 1; *İkdam*, nr.566, 6 Ekim 1911, s. 3.

21 *Tanin*, nr.III, 13 Ekim 1911, s. 1.

22 Bu türden bir olay, vapur acentelerinin büyük çoğunluğu İtalyan olan Selanik'te yaşanmıştır. İngiltere konsolosluğundan valiye iletilen şikayete göre, İngiltere kumpanyasına dahil olan bir vapur acentesi İtalyan tabiyetinde bulunduğu için boykot edilmiş, Rüşumat İdaresi tarafından malların limana indirilmesine müsaade edilmemiştir. Şikayet üzerine durum valilik tarafından Rüşumat İdaresinden sorulmuş ancak kesinlikle böyle bir muamelenin yapılmadığı cevabı alınmıştır. Bu durumda resmi olmayan böyle bir boykotun, şayet varsa, hamallar tarafından uygulanmış olabileceği ve bunun derhal önleneyeceği, ya da büyük ihtimalle İtalyan acente tarafından uydurulmuş olduğu sonucuna varılmıştır. Burada ilgi çeken nokta olayın İtalyan acentesi tarafından uydurulmuş olabileceği doğrultusundaki kanıdır ki, Selanik valisi bunun İngiltere konsolosluğu nezdinde Osmanlı Devleti'ni kötülemek amacını taşıdığına inanmaktadır. Hatta bu olaydan yola çıkarak vali hükümetten "bir an önce İtalyan acenteler hakkında bir karar verilmesi"ni istemiştir, BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 43.

vatandaşlar üzerine yönelmiş, boykotaj en azından ilk etapta İtalyanlara karşı bu öfkenin yol açacağı bir saldırı hareketini ve galeyanı engellemiştir. Ancak her ne kadar hükümet tarafından planlanmamış olsa da boykotajla ilgili yanlış anlaşılmalardan doğan mağduriyetleri önleme görevi yine hükümete düşmüştür. Boykot uygulamasındaki en büyük yanlış anlaşılma boykotun İtalyan tebaası dışındaki yabancılara da uygulanmış olmasıdır.²³ Dahiliye Nezareti aracılığıyla bu konuda yapılan uyarıların sık sık tekrar edilmiş olması Müslüman halkın boykot kararına ilgisini gösterirken, diğer yandan da bunun tüm yabancılara genellenmesinden duyulan endişeyi ifade etmektedir.

Boykot hareketinin İtalya üzerinde çok büyük bir etki yaratacağına ve Trablusgarp macerasını bitireceğine dair olan inancın kaynağını İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaretin boyutu oluşturmuştur. İtalya'nın 1888'de Osmanlı Devleti ile yaptığı ihracat 490 bin, ithalat tutarı ise 335 bin lira olduğu halde, 1909 yılında ihracat 2 milyon 450 bine, ithalat ise 1 milyon 7 bine yükselmiştir. 1909 yılından itibaren hızla gelişen ticari ilişkilerle birlikte Türk limanları İtalyan tüccarlarla dolup taşarken, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne sattığı malların meblağı 79 milyon altın franga kadar ulaşmıştır. İşte burada can alıcı nokta şudur ki, tüm bu iktisadi avantajlarını uygulanacak boykot sayesinde kaybedecek olan İtalya böyle bir kaybı göze alamayacaktır.²⁴ Fakat İtalya Trablusgarp'ı ele geçirmeyi çok daha kazançlı bulmuş olacak ki, boykot kararına rağmen saldırgan tutumunu devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti her ne kadar uzun bir süre İtalyan vatandaşları ile ilgili alınacak tedbir konusunda sessiz kalmışsa da, İtalya'nın savaş ilanı ile birlikte bazı hukuki yaptırımlar kendiliğinden gelmiştir. Savaş durumundan dolayı İtalya'yla daha önce yapılmış olan tüm anlaşma ve mukaveleler feshedildiğinden İtalyan vatandaşlarının bu anlaşmalarla elde ettiği hak ve imtiyazlar doğal olarak sona ermiştir. Bunların başında istimlak-i emlak protokolü gelmektedir. Buna göre, harp ilan tarihinden itibaren İtalyan vatandaşları Osmanlı memleketinin hiçbir tarafında emlak satın alamayacaklar, harp tarihinden önce nizam ve protokole uygun olarak edinmiş oldukları gayrimenkulleri ise tasarruflarında kalacaktır. Bunları istedikleri takdirde Osmanlı tebaasına ya da istimlak hakkı olan yabancılara ferağ

23 İtalyan tebasından bulunan büyük bankerlerden Kont Kamondo'nun Ayvalık'ta, Narlı köyünde bulunan zeytinlikleri de bu yanlış anlaşılmadan payını almıştır. Kamondo'nun İtalyan vatandaşı olduğu gerekçesiyle, zeytinlik mahsulatına karşı bunları satın almama konusunda halk tarafından bir boykot uygulanmıştır. Ancak Kamondo uzun süre önce bu zeytinliği Osmanlı tebaasından bir kişiye kiraladığı için esas zarara uğrayan kişi bu kiracı olmuştur. Bu durumda hükümet gerekli uyarıları yapmak suretiyle uygulamanın durdurulmasını istemiştir, BOA, DH.SYS., nr.75-8/1-3, Ek: 29.

24 Kurtcephe, a.g.e., s. 52 .

edebilecekler, ancak emlak mukabil borç alışverişinde bulunamayacaklardır. Harp tarihinden önce başlamış olan fakat henüz gerçekleştirilmemiş satın alma işlemleri de ertelenecektir.²⁵

İtalya ile olan ticari ilişkilere vurulan en büyük darbe Osmanlı Devleti'ne gelen İtalyan eşyaların kıymeti üzerinden alınan gümrük vergisinin %100 oranına çıkarılması olmuştur. Duyulan ihtiyaç nedeniyle kükürt bu uygulamanın dışında tutulmuş, yeni vergi oranı İtalya'nın savaş ilan tarihinden itibaren İtalya'dan çıkmış olan tüm eşyalar için geçerli sayılmıştır. Bu karar yalnızca İtalyan eşyaları için alınmış, diğer devletlere tabi kumpanya ve acentelere kesinlikle genellenmemesi konusunda sık sık uyarılar yapılmıştır.²⁶

İtalyan Tebaanın İşine Son Verilmesi

Hükümetin nihai kararına kadar, Osmanlı kamuoyunda İtalyan tebaaya karşı sürekli yükselen tepki ve oluşmaya başlayan galeyanı engellemeye yönelik birtakım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi çeşitli kurum ve kuruluşlarda istihdam edilmekte olan bazı İtalyanların işten çıkarılmaları olmuştur. Hükümet Ekim 1911'de hâlâ büyük devletler nezdinde sürdürdüğü çeşitli siyasi girişimlerin sonucunu almaya çalışmaktadır. İtalyanlarla ilgili bir ihraç kararının alınması bu ortamda olumsuz bir hava yaratacağından karar sürekli ertelenmiştir. Bu ertelemede etkili olan hususlardan birisi de İtalyanların ileride söz konusu olabilecek tazminat taleplerine mahal bırakmamak olmuştur. Nitekim ihraç uygulamasına hemen başlanır ve bu arada bir anlaşmaya varılırsa bu tazminat talebinin kaçınılmaz olacağı önceden tahmin edilebilmiştir. Bu nedenle görüşmelerden sonuç alınana kadar İtalyan tebaası hakkında herhangi bir muamele yapılmaması kesin olarak belirtilmiştir. Buna karşılık kamuoyunu da yatıştırmak amacıyla sadece gazete muhabirlerinin sınır dışı edilmesine, memleket dahilinde bulunan İtalyan tebaanın umumi hizmetlerde ve resmi dairelerde çalışması uygun olamayacağından demiryolu, telgraf ve sıhhiye işlerinde çalışanlarla Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nde bulunan İtalyanların memuriyetlerine son verilmesine karar verilmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nde bulunan İtalya Borçlar vekili bu uygulamadan muaf tutulmuştur.²⁷

Elbette ki alınan bu kararın uygulamasının çok zor olacağı da ortadadır. Özellikle demiryollarında çalışan İtalyan amelelerin sayısının çok fazla olması ve

25 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-1, Ek: 65; nr.75-3/1-3, Ek: 42.

26 BOA, DH.SYS., nr.75-8/1-3, Ek: 23,13 .

27 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-3, Ek: 63.

bunların işlerine bir anda son verilmesinin birtakım asayiş sorunlarını beraberinde getireceği açıktır. Bu nedenle taşrada ve ıssız yerlerde bulunan demiryolu işçilerinin uygun yerlere sevki ve güvenliklerinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca İtalya konsoloslarının memleketlerine dönüşüyle ilgili karara ek olarak, İtalyan tebaadan olup hem İtalya konsolosluğunu, hem de başka bir devletin konsolosluğunu üstlenmiş olanlar tabiiyet itibarıyla diğer İtalyan konsoloslarından farklı olmadıkları için bunların da memleketlerine dönmelerinin gerektiği ifade edilmiştir. Bunların uhdelerinde hangi konsolosluk varsa yerine diğeri tayin edilmek üzere ilgili devletin sefaretlerine malumat verilecektir. Yine gümrüklere İtalya tebaası adına gelmiş olan ticari eşyalar da sahiplerine iade edilecektir.²⁸

Kararın acele bir şekilde vilayetlere iletilmesiyle birlikte ilk reaksiyonlar da alınmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki İtalyan vatandaşların himayesini üstlenmiş olan Almanya bu kararın esnetilmesi için hemen harekete geçmiştir. İlk talep Bağdat demiryollarında çalışan İtalyanlarla ilgili olarak gelmiştir. Adana'daki Almanya konsoloslu, Bağdat demiryolu hattı inşasının sekteye uğramaması için burada müstahdem İtalyan müteahhid ve amelelerin çalışmalarına müsaade edilmesini istemiştir. Almanya'nın bu isteğindeki amacının Osmanlı menfaatlerini korumaktan çok Bağdat demiryolu üzerindeki kendi menfaatlerini korumaya yönelik olduğu açıktır. Ancak bir yandan Trablusgarp'da İtalyan bombardımanı devam ederken bu İtalyanların ortalıkta serbestçe dolaşmaları Müslüman ahalinin nefret hislerini arttırıp ileride istenmeyen olaylara neden olabileceğinden Almanya'nın bu talebi Adana valiliğince olumlu karşılanmamıştır. Hatta bunların işlerine devamı şöyle dursun, memleket haricine çıkarılmaları konusunda Müslüman halk tarafından büyük bir baskı söz konusu olmuştur.²⁹

Demiryollarında çalışan İtalyanların istihdamına yerel yönetimler Müslüman ahalinin baskısı nedeniyle karşı çıkarken, hükümet duruma yerel yönetimlerle aynı açıdan bakmamıştır. Yerel yönetimler işin asayiş yönünü düşünürken, hükümet devlet menfaatini dikkate almak zorunda kalmıştır. Nitekim demiryollarında çalışan İtalyan işçi, müteahhid ve mühendislerin sayısı çok fazla olduğundan, bunların işlerine son verilmesi inşaatı durma noktasına getirecektir. Oysa ki Osmanlı Devleti açısından demiryolları yapımının bir an önce tamamlanması çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle kesin bir karara varılıncaya kadar İtalyan işçi, müteahhid ve mühendislerin işlerine devamı konusuna hükümet tarafından büyük bir itina gösterilmiştir.³⁰ Aynı durum Konya Ovası sulama inşaatı için de geçerli olmuş, demiryollarındaki işçiler gibi, Konya Ovası sulama

28 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-2, Ek: 34.

29 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-4, Ek: 66.

30 BOA, DH:SYS., nr.75-3/ 1-3, Ek: 44.

işinde çalışan İtalyanların işten çıkarılması da inşaata ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine zarar vereceğinden, İtalyan tebaası hakkındaki karara kadar istihdamlarına engel olunmaması kararı alınmıştır.³¹

Kararın tebliğiyle birlikte uygulamalar da başlamıştır. Ancak hangi kurumlarda çalışan İtalyanların işten çıkarılacağına dair bazı belirsizlikler yaşanmıştır. Demiryolu, postane, sıhhiye gibi bazı kurum ve daire isimleri net bir şekilde verilmişken bazı kurumların “resmi daire” lerin kapsamı içine girip girmediği konusu uygulama birliğini bozmuştur. Bazı vilayetlerde Reji İdaresi resmi daire kapsamında sayılıp burada istihdam olunan İtalyanların işlerine son verilirken, bazı vilayetlerde ise bunlara dokunulmamıştır.³² Durumla ilgili son açıklama ise, anonim şirketler oldukları gerekçesiyle Bank-ı Osmânî ve Reji İdareleri çalışanları hakkında bir işlem yapılmaması doğrultusunda olmuş,³³ karar umum bir tahriratla tüm vilayetlere bildirilmiştir.³⁴ Ancak buna rağmen Selanik gibi birçok vilayetten Müslüman halk üzerinde yarattığı olumsuz tesir nedeniyle bir an önce bu reji memurlarının da görevlerine son verilmesi yönünde karşı bir talep gelmiştir.³⁵

Reji İdaresi memurlarıyla ilgili yaşanan belirsizliğin bir benzeri Fenerler İdaresi'nde görevli İtalyanlar konusunda da yaşanmıştır. Fenerler İdaresi'nin adı açıkça anılmadığı ve resmi bir tebligat yapılmadığı halde Bahriye Nezareti tarafından merkezde ve şubelerde bulunan İtalyan vatandaşları işten çıkarılmıştır.³⁶

Osmanlı Devleti'nde yaşayan İtalyanlara karşı uygulanan bu tedbirlere karşı onlardan gelen ilk tepki, herhangi bir resmi karar alınmadan önce kendi

31 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 81.

32 BOA, DH.SYS., nr.75-3/1-3, Ek: 62; nr. 75-3/1-2, Ek: 51.

33 Esasen bu konuda Dahiliye Nezareti ile Maliye Nezareti arasında da bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Konya vilayetinden Reji İdaresindeki memurların işlerine son verilip verilmeyeceğinin sorulması üzerine Dahiliye Nezaretinin 23 Ekim 1911 tarihli cevabında bunların da resmi daire sıfatını taşıdıkları, uygulama kapsamında bulunduğu belirtilmiştir. Oysa ki Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezaretine giden 2 Kasım tarihli tahriratta “demiryolu, telgraf, sıhhiye ve Düyûn-ı Umûmiyye'de müstahdem İtalyanların memuriyetlerine son verilmesi gerekli yerlerle Düyûn-ı Umûmiyye İdaresine tebliğ edilmiş, ancak anonim bir şirketin olan Bank-ı Osmânî ve Reji İdareleri çalışanları hakkında emirnamele bir izahat olmadığından bu idarelere bir tebligata mahal görülemez” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Bu konuda taşrada bazı yerlerde mahalli hükümetlerce reji memurlarının işten çıkarıldığı, ancak yalnızca merkezce takdir olunabilecek bu gibi kararların taşra memurları tarafından verilmesinin uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu tebligattan sonra Dahiliye Nezareti reji memurlarının işine son verilip verilmeyeceği doğrultusundaki sorulara “şimdilik bir şey yapılmaması” cevabını vermiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 51,53.

34 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 60.

35 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 76.

36 İskenderun'daki Fener acentesinin başında bulunan İtalyalının yerine de Osmanlı tebaasından biri getirilmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 33.

istekleriyle Osmanlı topraklarını terk etmek olmuştur. 1911 Aralık ayının sonuna gelindiğinde, emre dahil olup olmadığı bilinmeyen yetimhane hariç, İtalyanlara ait posta, banka ve okulların tamamen kapatıldığı İşkodra'da hemen hemen hiçbir İtalyalı kalmadığı vilayetten bildirilmiştir.³⁷ Osmanlı memleketinden kendi istekleriyle ayrılanlara her türlü kolaylık sağlandığı halde yine Aralık ayından itibaren yabancı memleketlerden gelecek olan İtalyanlara kesinlikle müsaade edilmemiştir.³⁸

Müslüman Tebaa ile İtalyan Tebaa Arasındaki İlişkiler ve Şikayetler

İtalya'nın Trablusgarp saldırısı Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaası arasında daha ilk günden itibaren büyük bir öfke ve gerginliğe yol açmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere, barış arayışları esnasında hükümetin uzun bir süre gerekli sert dili kullanamaması bu gerginliğin artışı sağlamıştır. Savaşın başlangıcından itibaren İtalyanların Trablusgarp'da uyguladıkları vahşet kabilinden saldırılar Avrupa'da Osmanlı lehine bir hava esmesine ve bazı nümayişlerin yapılmasına yol açmıştır. Ancak yapılan tüm siyasi girişimlere karşı Avrupalı Devletlerin izlediği iki yüzlü siyaset, meselenin Osmanlı'dan yana hallolunacağına inanmanın "safdillik" olacağını göstermiştir.³⁹ Bu genel hava içinde pek çok vilayetten halkın tepkisini gösteren şikayet ve dilekçeler birbiri ardına Sadarete gönderilmeye başlanmıştır. Altında çok sayıda imzaların bulunduğu bu dilekçelerde genel olarak, İtalyanların Trablusgarp'da Müslüman ihtiyar, kadın, çocuk demeden büyük bir mezalime girişmelerine karşın hâlâ memlekette ticaret gibi işlerini görüp serbestçe dolaşmalarından Müslüman halkın duyduğu rahatsızlık dile getirilmiştir.⁴⁰

Ancak tüm uyarılara rağmen yine de hükümetten beklenen kararın gelmemesi Müslüman halka İtalyan vatandaşlarına karşı kendi tedbirlerini uygulamaktan başka çıkar yol bırakmamıştır. Hatta öyle ki, bu tepki ve tedbir hareketi sadece İtalyanlarla sınırlı kalmamış, tüm Hıristiyanlara genellenmiştir. Bu durum günden güne Hıristiyan halkta artan bir korku ve güvensizliğe yol açmış, Müslüman mahallelerinde bulunan Hıristiyanlar diğer mahallelere kaçmaya başlamışlardır. Diyarbakır'da özellikle Ermeniler bu durumdan oldukça mağdur olmuşlardır. Bu korku ve mağduriyete son vermek, Müslüman halkla Ermeniler ve diğer Hıristiyanlar arasındaki buzları eritmek için valilik tarafından farklı bir tedbir alınmış, Müslüman, gayrimüslim ve din adamlarının katılacağı bir konferans tertip

37 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-4, Ek: 73.

38 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-4, Ek: 33.

39 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 71.

40 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 30.

edilmiştir. Altı-yedi yüz kişinin hazır bulunduğu konferansta hem valilikçe, hem de Ermeni murahhaslarca birer nutuk verilerek ahalinin itimatsızlığı ve korkusu bertaraf edilmeye çalışılmıştır.⁴¹

Genel havadan memnun olmayanlar sadece Müslümanlar değildir. Tüm okların üzerine çevrildiği İtalyan vatandaşlar da kendilerine karşı uygulanan muamelelerden şikayetçi olmuşlardır. Her ne kadar savaş şartları içerisinde bulunabilecekleri en iyi durumda bulunsalar da, eski hak ve imtiyazlarının bir kısmını kaybetmiş olduklarından, himayerini üstlenmiş olan Almanya sefaretini aracılığıyla hak arayışına girmişlerdir. En fazla şikayet, ifa etmekte oldukları ticaretin sekteye uğratılmasından dolayı olmuştur.⁴²

Zaman zaman İtalyanların Almanya'nın hamiliğini arkalarına alıp, büyük devletler nezdinde Osmanlı Devletini güç duruma düşürmek için asılsız şikayetlerde buldukları da görülmüştür. Hicaz demiryolu hattında çalışan 30 kadar İtalyanın katledildiği, Beyrut'ta Müslümanlarca 6 İtalyanın, Bandırma'da 4 İtalyanın, Suriye'de de 1 İtalyan işçisinin öldürülmüş olduğu gibi Almanya sefaretinin ilettiği olaylarla ilgili yapılan incelemelerde bunların hiçbirinin aslı olmadığı anlaşılmıştır.⁴³ Yine yurt dışındaki gazeteler yoluyla, örneğin İzmir'de Müslümanların Hıristiyanları katledecekleri gibi asılsız haberlerin yayınlanmasının nedeninin Avrupa kamuoyunu etkilemek olduğu açıkça anlaşılmıştır.⁴⁴ İlerleyen zamanlarda bu asılsız şikayetler daha da artmıştır. Hatta İtalyanların sınırdışı edilmeleri kararından sonra bir tek İtalyanın bile kalmadığı Kuşadası'nda, "2 İtalyanın katl ve 6'sının cerh edildiği" gibi iddialar bile ortaya atılmıştır.⁴⁵

Müslüman ahali ve İtalyanlar arasındaki gerginlik zaman geçtikçe tüm yabancı tebaa üzerinde provokatif bir etki yaratmıştır. Müslümanların İtalyanlara karşı yönelen tepkisel hareketleri ve yaşanan bazı münferit olaylar Hıristiyanlar üzerinde de bir baskı ve tedirginliğe yol açmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları kullanmak suretiyle karışıklık çıkarmak isteyen güçler için büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Oluşan gergin hava içinde Müslüman ahalinin, hangi amaçla olursa olsun, her türlü hareketi Hıristiyanlara karşı bir hareket olarak algılanmış ve gerçek dışı pek çok suçlamaları beraberinde getirmiştir. Bu tür olaylarda tebaasını koruma görevi üstlenen yabancı konsolosluklar doğal olarak işin içine

41 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 47.

42 BOA, DH.SYS., nr. 75-8/1-3, Ek: 11.

43 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 6,56,57,58,64,65.

44 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 51. İskodra'da yayınlanan bir gazetede de İtalya konsolosu ile tebasının katledildiği haberlerine yer verilmiştir, Ek: 32 .

45 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 12,13.

dahil olmuşlar, böylece Fransa, İngiltere gibi Avrupalı devletler Osmanlı Devleti üzerinde yeni bir baskı oluşturmuşlardır. Avrupalı devletlerin bu süreç içinde bir başka kaygısı, olayların sömürgeleri altında bulunan bölgelerdeki Müslümanlar arasında da ses bulması olmuştur. Bir yandan provokatif bir tutumla olaylara karışan Fransa'nın diğer yandan bu endişesi büyük bir paradoks oluşturmuştur.⁴⁶ Mardin'de Fransız rahiplerden birine silah doğrultulduğu, Kürtlerin Mardin'de toplanarak Hıristiyanlara ve yabancılara karşı saldırılarda bulunacağı gibi asılsız haber ve şikayetler büyük bir provakasyon hareketinin sonucu ortaya çıkmıştır.⁴⁷

İtalyanlarla ilgili diğer bir şikayet konusunu da bazı İtalyanların casusluk faaliyetleri oluşturmuştur. Bazı İtalyanların belli saatlerde bir araya gelerek Osmanlı sınırlarına girişi yasaklanmış olan gazeteleri okuyup tartıştıkları, ellerinde silah ve fişekler bulduklarını alınan çeşitli ihbarlardan öğrenilmiştir.⁴⁸ Trablusgarp

46 Safed'de bazı urban aşiretleri merkez kazaya gelerek toplamış oldukları iane-i harbiyeyi vermiş ve vatan uğrunda canlarını feda etmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Kendilerine teşekkür edilerek sükunet tavsiyesinde bulunulmuş ve bunlar köylerine geri gönderilmişlerdir. Aradan bir hafta geçtikten sonra, ahalinin bu hareketinin yabancı tebaaya karşı bir nümayiş olarak telakki edildiği ve Amerikalılara ait hanelerin pencerelerinin kırıldığı orada bulunan Amerika ve Fransa konsolosluklarından beyan edilmiştir. Ancak yapılan incelemede anlaşılmıştır ki, nümayiş olayı tamamen gerçek dışıdır. İane için gelen ahali geri dönerken dar sokaklardan geçtiği sırada çıkan izdiham nedeniyle bir-iki dükkanın camı kaza ile kırılmış ve derhal tamir ettirilmiştir. Asayiş sağlanmış, zarar ve ziyanın tespit edilip giderilmesine çalışıldığı bir zamanda Fransa ve İngiltere konsolosluklarının şikayetleri gelmiştir. Özellikle de Fransa bu konuyla son derece ilgilenmiştir ki, sömürgesi altında bulunan Cezayirliilerin bu nümayişe iştirak etmelerinden duyduğu büyük kaygı, Fransa'nın bu olaya gereğinden fazla önem vermesine neden olmuştur. BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 44.

47 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 24. Mardin'deki Fransız rahip olayı gibi Yafa'daki olaylar da aynı niyetin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Trablusgarp'da bazı yerlerde kazanılan başarıyı kutlamak için Yafa'ya bağlı Remle köyü ahalisinin toplanıp hiçbir vukuata meydan bırakmaksızın dağılımları bile büyük bir propagandanın aracı olmuştur. Civar köylerden bu kutlamaya katılmak için gelenler jandarma tarafından geri gönderilmelerine rağmen, "Müslümanlar Hıristiyanlar aleyhine kıyam ediyor", "evleriniz güvenli değildir, kilise ve manastırlara iltica edin" şeklindeki provakasyonlar engellenememiştir. Bunun üzerine bazı Hıristiyanlar Latin kilisesine sığınmışlardır. Bu arada Müslümanların Hıristiyan evlerinin kapılarını çalıp "sizlerin cümlelerinizi keseceğiz" dedikleri söylentileri ortada dolaşmaya başlamış, olay her iki taraf arasında büyük bir infiale yol açmıştır, BOA, DH.SYS., nr.75-7/1-1, Ek: 29.

48 *London Herald* gazetesi muhabirlerinden olduğu ve isminden de İtalyalı olduğu anlaşılan bir kişi Beyoğlu telgrafhanesine giderek Londra'ya bir telgraf çekmek istemiş, ancak telgrafın içeriği memurun dikkatini çekmiştir. Muhabirin, şifreli bir yazıyla, sağ olduğu halde Manastır metropolidinin katledildiği şeklinde Avrupa'nın muhtelif yerlerine göndereceği telgraflara memur tarafından el konulmuştur. İtalyan casusu olmasından şüphe edilen bu kişinin sınır dışına çıkarılması istenmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 3. İtalyanların casusluk faaliyetleriyle ilgili bir başka ihbar da İstanbul Polis Müdüriyeti'nden gelmiştir. İtalya tebaasından Franko adlı bir şahsın dükkanında her sabah İtalyanların toplanarak Osmanlı Devleti'ne girmesi yasak olan üç

Savaş'ın başlangıcından sonuna kadar devam eden süreç içerisinde bu türden casusluk faaliyetlerine ve şüpheli ihbarlara bol bol rastlanmıştır. Bu ortamda pek çok İtalyanın hakkında casusluk şüphesiyle yanlış ihbarlar da gelebilmiştir.⁴⁹

İtalyanların İhracı Kararı

Belirtildiği üzere, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalinin ilk gününden itibaren Osmanlı Devleti her ne kadar birtakım tedbirler almaya yönelmişse de, toprakları dahilinde yaşayan İtalyanlarla ilgili kesin bir karara varmamıştır. Ancak 24 Şubat 1912'de İtalya'nın Beyrut'u bombardımana tutması, İtalya ve Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanlara karşı duyulan nefretin son noktaya gelmesine neden olmuştur. Artık Osmanlı tebaasını İtalyanlara karşı yatıştırabilmek imkansız bir hale gelmiştir. Bu durumda başlangıçtan beri beklenen karar nihayet alınmış ve ilk etapta Beyrut, Halep ve Suriye vilayetleriyle Kudüs ve Cebel-i Lübnan sancakları dahilinde bulunan İtalyanların Osmanlı memleketinden ihracı uygun görülmüştür.⁵⁰

İtalya'nın Beyrut gibi Hıristiyanların yoğun olduğu bir şehri bombalamasının altında yatan asıl neden şüphesiz ki burada çıkacak olan karmaşaya Avrupalı Devletlerin müdahalesini sağlamaktır. Bunun farkına varmış olan Osmanlı hükümeti daha ilk andan itibaren Suriye, Halep, Beyrut, Kudüs gibi şehirlere gönderdiği telgraflarla bölgede karmaşa yaratmak isteyenlerin emellerine ulaşamaması için her türlü asayiş tedbirinin alınmasını istemiştir.⁵¹

Beyrut'un bombardıman edilmesi sadece Beyrut'ta değil, Kudüs, Adana ve Aydın gibi şehirler başta olmak üzere Memâlik-i Osmâniyye'nin her yanında büyük yankılar uyandırmıştır. İtalyanların Beyrut ve çevresinden ihraç edilmesine dair olan karar, tüm memleketteki İtalyanlar hakkında bu kararın alınacağı beklentisini arttırmıştır. Bu konuda yine tereddüt edildiği takdirde Müslüman halkın galeyanı an meselesi haline gelmiştir.⁵² Buna rağmen hükümetten uygulamanın yalnızca Suriye ve civarı için geçerli olduğu, başka yerlere genellenemeyeceği

gazeteyi okuyup tartıştıkları ve Osmanlı Devleti aleyhine konuşmalar yaptıkları tespit edilmiştir. İtalyanlardan dördünün ellerinde revolver ve fişeklerin bulunduğu da görülmüş, bu nedenle yasak gazeteleri getiren ve dükkanını bu faaliyetler için kullanan Franko'nun Osmanlı sınırları dışına gönderilmesine izin verilmesi istenmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 106.

49 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 59.

50 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-5, Ek: 29 .

51 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 18.

52 Aydın valisi Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, Beyrut bombardımanı hadisesinin Aydın'da uyandırdığı infiale karşı İtalyan ve diğer yabancı tebaanın asayişinin sağlan-

doğrultusunda gelen açıklama fitili ateşlemeye yetmiştir. Nitekim Adana ve Tarsus dolaylarında bulunan İtalyan işçilere karşı ahali saldırgan bir tutum izlemiş, bazı kişiler köyleri dolaşarak halkı Hıristiyanlara karşı kışkırtmaya başlamıştır.⁵³ Selanik'te İtalyanların çalıştığı bazı fabrikalara tehdit mektupları yazılmıştır.⁵⁴ Ereğli madenlerinde halen çalışmaya devam eden işçilere karşı birtakım baskılar uygulanmıştır.⁵⁵ Bunlar gibi çeşitli yerlerde yaşanan pek çok örnek de artık Müslüman tebaanın olan biten karşısında sessiz kalmaya niyetinin olmadığını göstermiştir.

Devletler arası hukuka uygun bulunmayan bu taarruzla ilgili sadece İtalya'ya değil, aynı zamanda bunu engellemek için hiçbir müdahalede bulunmayan Avrupalı Devletlere karşı da büyük bir öfke uyanmıştır. Birbiri ardına gelen protesto yazılarında “şimdiye kadar ecnebi hükümetlerin en adileri için bile tatbik edilen devletler hukuku kanunları niçin bizim hakkımızda uygulanmıyor” şeklinde tepkiler dile getirilmiştir.⁵⁶

İtalyanlarla ilgili ihraç kararının alınması İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'nı adım adım genişletmesine paralel bir seyir izlemiştir. Beyrut bombardımanından sonra 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'nın bombalanması gerginliği daha da tırmandırmıştır. Çanakkale istihkamlarının bombardıman edilmesi üzerine Kadıköy halkından sadrazama gönderilen “bizler umumiyetle askeriz, vatanımız uğrunda canımızı fedaya hazırız, Çanakkale'nin müdafaası için sevkimizi arzu eder, hain, mütecaviz, alçak İtalyanların Memâlik-i Osmâniyye'den tardını talep ederiz” şeklindeki bir yazı bu sıralardaki genel hissiyata tercüman olmuştur.⁵⁷ Memleketin her tarafından bu yolda gelen müracaatlara karşı Dahiliye Nezareti de sessiz kalamamış ve Sadarete yazdığı yazıyla, bu konunun Meclis-i Vükelâda görüşülmesini istemiştir.⁵⁸ Ancak bir süre daha alınamayan nihai kararla ilgili en büyük yaptırım 4 Mayıs'ta İtalya'nın Rodos'u işgali ile gerçekleşmiştir. İstanbul basınında bu olaydan sonra yazılan yazılar daha da sertleşmiş, memleketin her yanından halkın galeyana gelme noktasına geldiği haberleri alınmıştır. Bundan sonra Dahiliye Nezareti bir önceki yazıda olduğu gibi, Sadarettten sadece bu konuyla ilgilenilmesini istemekle kalmamış, “artık Nezaretçe İtalyanların ihraçları

dığını, ancak İtalyan tebaanın tümüyle ihracında tereddüt edilirse halkın galeyanının engellenemeyeceğini belirtmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 19.

53 BOA, DH.SYS., nr. 75-7/1-1, Ek: 16.

54 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-5, Ek: 43.

55 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-5, Ek: 29 .

56 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-5, Ek: 31.

57 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 112 .

58 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 111 .

zamanının geldiği kanaatine varıldığı”nı açıkça ifade etmiştir. Nitekim Nezarete göre de İtalyanların Memâlik-i Osmâniyye’deki mevcudiyetleri, düşmanın ifa ettiği tecavüzatla tezat bir durum teşkil etmektedir.⁵⁹

Bu yazışmalardan sonra Sadarettin beklenen karar da gecikmemiştir. Beyrut, Halep, Suriye, Kudüs, Cebel-i Lübnan ve bunlardan bir süre sonra İzmir’de bulunan İtalyanların ihracıyla ilgili olarak alınmış olan karar tüm memleketteki İtalyanlara genellenmiştir.⁶⁰ 25 Mayıs 1912 tarihli umum tahrirata göre,⁶¹ Memâlik-i Osmâniyye’de bulunan İtalyanlardan ruhban, dul kadın, amele ve Osmanlı tabiyetini kabul edenler ve edecek olanlardan hariç tüm İtalyanların sınır dışına çıkmaları zorunlu kılınmıştır. Karar *Takvîm-i Vekâyi*’de ilan edildikten itibaren onbeş gün içinde uygulanacak, belirlenen süreye uymayanlar hakkında zorunlu işlem yapılacaktır.⁶²

Alınan bu karar hemen Almanya sefaretine bildirilmiş ve uygulama esnasında üzerine düşeni yapması istenmiştir. İtalyanların hamisi durumunda olan Almanya karara karşı herhangi bir tepki vermemekle birlikte, bundan sonraki süreçte mümkün olduğu kadar daha fazla İtalyan vatandaşını ihraçtan muaf etmek için uğraşmıştır. İlk etapta İtalyanlar hakkında üstlenmiş olduğu himayeyi ifa edebilme gerekçesiyle, duruma vakıf olan konsolos memurlarının İstanbul’da kalmasını talep etmiştir. Daha sonra ise kadınların, hastabakıcı ve doktorların da ihraçtan istisna tutulmasıyla ilgili teşebbüslerde bulunmuş, bunları kişilere özel ihraçtan muafiyet istekleri takip etmiştir.⁶³ Almanya başta olmak üzere gerek sefaretlerden alınan talepler, gerekse de vilayetlerden gelen sorular üzerine, 6 Haziran 1912’de ihraç kararına bazı eklemelerin yapılması kaçınılmaz olmuştur. Buna göre “ruhban, dul kadın, amele ve Osmanlı tabiyetini kabul edenlerle edecek olanların ihraçtan

59 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 105 .

60 13 Mart 1912 tarihinde Bolu mutasarrıfına yazılan yazıda, şimdiki halde yalnız İzmir’de bulunan İtalyanların tardına karar verildiği, Dersaadettekiler hakkında bir kararın olmadığı yolunda ifadelere yer verilmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-5, Ek: 60 .

61 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 81.

62 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 85.

63 Hatta Almanya sefiri, bu isteklerde ısrarlı ve haklı olduğunu göstermek için, Dahiliye Nazırı ve kili Talat Bey’le bir görüşme yaptığını ve genel kararnamede yer almayan bazı hususların karara ilave edildiğini iddia etmiştir. Sefirin iddia ettiği ihraçtan istisna hususu, amele, dul kadınlar ve İtalyan hastanelerinde görevli doktorlar ve hasta bakıcıları, Almanya konsolosluğunda bulunan memurlar ve fiziki durumları itibarıyla uygun olmayan hasta ve ihtiyarları kapsamaktadır. Oysa ki Dahiliye Nezareti’nden durumun sorulması üzerine alınan cevap “doktorların ihraçtan istisnası konusunda bir karar yoktur” şeklinde olmuştur. Bununla beraber, ancak hastanede görevli İtalyan doktorların ihracından müessese ve hastalar büyük zarar gördüğü takdirde doktorların ihraçtan istisna tutulabileceği eklenmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 51, 32 .

istisnası” ifadesine “harekete muktedir olmadıkları tabib raporuyla tespit olunacak ihtiyarlar ile hastalar ve bunların hastabakıcılarının da mazeretleri giderilinceye kadar tehir-i ihraçları” ifadesi eklenmiştir.⁶⁴ Yine ihraçları halinde hastaların mağduriyetine neden olabilecek İtalyan doktorların ihraçtan muafiyeti de sonradan genelgeye ilave edilmiştir. Bu son hususun tüm doktorlar için uygulanması doğrultusunda bir takım talepler gelmişse de hükümet bunlara kulak asmamıştır.⁶⁵

Almanya sefaretı aracılığıyla, ihraçtan istisnası ya da en azından kalış süresinin uzatılmasına dair yapılmış kişisel istekler için de ihraç kararı esnetilmiştir.⁶⁶ Osmanlı hükümeti ihraç kararını uygularken bir yandan da memleket ekonomisinin ve ticari menfaatlerinin zarar görmemesi için bu tür durumlarda “istisna”ların kapsamını genişletmekte bir sakınca görmemiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde bu türden istisnaların içine dahil olmak isteyen pek çok kişinin dilekçe ve isteklerine rastlamak mümkündür. Tüm bu isteklerin gerekçelerine ve haklılık paylarına bakıldığında denilebilir ki, Osmanlı topraklarında yaşayan pek çok İtalyan hiçbir suç olmadığı halde harbin yükünü taşımak zorunda kalmıştır. İtalya’nın açgözlü tavrının faturası bunlara kesilmiştir.⁶⁷

İhraç kararının tüm idari birimlere tebliğiyle birlikte belirsiz durumlar ve sorular da oluşmaya başlamıştır. Osmanlı tebaası iken İtalyanlarla evlenmiş olup kocaları savaştan önce memlekette giden kadınların durumu ne olacaktır? Yine Osmanlı tebaasından olup daha önce bir İtalyanla evlilik yapmış olan, ihtiyar anne ve babasına bakan ve ihracı halinde anne babası muhtaç kalacak olan kadınla ilgili ne yapılacaktır? Çocuklarından birine şu aralar ameliyat yapılacak olan İtalyan aile ihraç edilecek midir? Tüm bu sorular ilk uygulamada sıkıntılara yol açmışsa da, Meclis-i Vükela kararında bu tür ayrıntılara yer verilmediğinden

64 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 50.

65 Almanya’nın talepleri Fransa sefaretı için de örnek teşkil etmiş olacak ki, Fransız hastanesindeki bir İtalyan doktorun ve Credit Lyon ile bir Fransız acentesindeki memurların ihraçtan istisnası istenmiştir. Ancak hükümet bu talebi dikkate almaksızın reddetmiştir, BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 46.

66 Bu isteklerin sonucu olarak Tekirdağ’daki Levantelini Kumpanyası Acentesinde çalışan İtalyalı Artur’a iki aylık ek süre tanınmıştır. Yine Bursa ipek Fabrikası’nda görevli olup ayrılmaları halinde fabrikanın işleyişinin kısmen durma tehlikesinden dolayı İtalyalı iki kardeşin Bursa’daki ikametı uzatılmıştır, BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-3, Ek: 57, 31,23.

67 Selanikli Haim Yusuf Saiaş’ın en büyük isteği, memlekette gönderilmiş olan üç oğlunun geri gelmesine izin verilmesidir. Nitekim dilekçesinden anlaşıldığına göre, bunu talep etmek için uygun bir gerekçesi de vardır ki, o zamana kadar Selanik’te ticaretle uğraşarak devlete sadakatle hizmet etmiş, Selanik rıhtımında kurmuş olduğu İplik Fabrikası ile hem Selanik’in, hem de devlet hazinesinin menfaatine çok yararlı işler yapmıştır. Şimdi ise, ticaretten men edildikleri için hiçbir işle iştigal etmeyip, yine de gece gündüz devlete duaya devam etmektedir, BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-4, Ek: 33.

bunların ihracı kararı uygulanmıştır.⁶⁸

Yine daha önceki kararlar memleketin menfaati için işten çıkarılmaları uygun bulunmayan, demiryolu, maden, taş ocağı, banka gibi kurumlarda çalışmaya devam eden İtalyanlar ve aileleri de bu ihraçtan istisna tutulmuştur. Örneğin Anadolu Demiryollarında çalışmakta olup, aileleri Haydarpaşa'da ikamet eden 8 İtalyalı ve ailesi bu kapsamda yer almıştır.⁶⁹ Bu şekilde Osmanlı, Rus ve Selanik Bankalarında çalışmakta olan 20 kişinin hem işlerine devam etmesinde hem de Osmanlı memleketinde ikametlerinde bir sakınca görülmemiştir.⁷⁰ İhraç kararı memleket genelinde memnuniyetle karşılanmasına rağmen bu türden istisnalara karşı halkın sert tutumu devam etmiştir. Özellikle demiryolu yapımında çalışan işçi, ustabaşı, mühendis, müteahhid, taşçı, yazıcı ve işçibaşarın ihraçtan istisna tutulması pek hoş karşılanmamıştır. Bu durumdan yola çıkarak genel bir sıkıntı ve eksiklik de ortaya çıkmıştır. Böyle işlerde neden yabancı işçi yerine, giderek sayıları artan bir şekilde bu işi öğrenmeye devam eden Osmanlı tebaasından işçilere görev verilmediği sorusu aynı zamanda bir özeleştirici olarak konuşulmaya ve sorulmaya başlanmıştır.⁷¹ Aslında cevap gayet basittir; bu zamana kadar inşaat yapımının muhtelif safhalarında ustalaşmış Osmanlı tebaasından işçi yetişmediğinden, İtalyanların yerine geçecek işçi ve mühendis ihtiyacını karşılamak mümkün değildir.⁷² Şu halde tüm karşı taleplere rağmen hükümet bu işçi ve müteahhidleri ihraçtan muaf tutmak dışında başka bir çözüm yolu da bulamamıştır.

İhraçtan istisna tutulan İtalyanların diğerlerinden ayrılabilmesi amacıyla haklarında gerekli tahkikatın yapılmasından sonra bunlara mahalli memurlarca birer ilmuhaber verilmiştir. Hatta Almanya sefaretini de bu ilmuhaberleri dağıtma konusunda oldukça hevesli davranmasına rağmen, herhangi bir yolsuzluğu önlemek amacıyla yalnızca mahalli memurlarca verilecek ilmuhaberler kabul görmüştür.⁷³

Verilen sürenin dolmasıyla birlikte tedbirler de arttırılmıştır. Ancak bazı İtalyanlar bu süre zarfında işlerini tamamlayamadıklarından bunlar için bir hafta daha ek süre tanınmıştır.⁷⁴ Uygulamanın zamanında sona erdirilememesi sadece İtalyanlardan değil, nakliye araçlarının eksikliğinden de kaynaklanabilmiştir.⁷⁵

68 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 74.

69 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 99.

70 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 16.

71 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 88.

72 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 87.

73 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 67.

74 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 5.

75 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 50.

Bu süre içinde bazı İtalyanlar sınır dışı edilmemek veya kısa zamanda geri dönebilmek için Almanya pasaportu temin etmek gibi çözüm arayışına girişmişlerdir.⁷⁶ Bu konuda görülen bir başka örnek, İstanbul'dan gönderilen bazı İtalyanların Yunanistan'a giderek Yunan pasaportu almaları ve başka bir devlet tabiyetine girerek tekrar geri dönmeleri olmuştur.⁷⁷ Yine ihraçtan muaf tutulan bazı İtalyanlar diğerlerini evlerinde saklama gibi girimlerde bulunmuşlardır.⁷⁸ İhracın uygulanması sırasında İtalyanlara karşı bazı suistimallerin gerçekleştirildiğine ve saldırılarda bulunulduğuna dair iddialar da yine bir nevi bu karara karşı çaresizliğin verdiği son çırpınışlar olmuştur. Nitekim bu tür iddialarda olayın üzerine gidilip saldırıların ne zaman, kim tarafından, nerede yapıldığı şeklinde sorulan sorular hep cevapsız kalmıştır.⁷⁹ Yine, İstanbul'da zabitlerin İtalyanlara ait emlak ve dükkanlara girip daha tanınan süre dolmadan "memleketten def olup gitmeleri" yolunda sözler sarfettikleri ve hatta vapura binmek üzere olan 20-30 kadar İtalyalıyı pasaportsuz oldukları gerekçesiyle geri çevirdikleri gibi iddialar da söz konusu olmuştur. Halbuki ihraçla ilgili uygulamalar başladığından beri gayet sakin ve düzgün bir şekilde tatbik edilmesinden dolayı tüm yabancı sefaretlerin hoşnutluğu kazanılmıştır.⁸⁰

Esasen hükümet, İtalyanların ihraçla ilgili fırsatı değerlendirip Avrupa umum-u efkarını Osmanlı aleyhine çevirmek için her türlü tahrikata girişeceğini, yalan yanlış pek çok haber yayınlanmasını sağlayacağını daha önce haber almıştır. Bu girişimleri önlemek için her türlü tedbirin uygulanmasına son derece dikkat etmiştir. Özellikle İstanbul'da sınır dışına çıkış için verilen sürenin dolmasından bir gün önce olağanüstü tedbirler alınmış, Beyoğlu, Üsküdar polis müdürlerinden oluşan bir komisyonun toplanarak bir program oluşturmaları ve ihraç sırasında bu programa uygun hareket edilmesi sağlanmıştır.⁸¹

Bazı İller Bazında İhraç Uygulaması

İhraç kararının memleket dahilinde uygulanması her ilin şartlarına göre farklı zamanlarda tamamlanmıştır. Sınır dışına çıkış için İtalyanlara verilen süre aynı zamanda dolmakla beraber, ihraç kararından istisna tutulanların kapsamının zaman zaman genişletilmesi ya da bazılarında verilen sürenin uzatılması bu farklılığın nedenini oluşturmuştur.

76 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 78.

77 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-3, Ek: 48.

78 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-3, Ek: 29.

79 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 9.

80 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 24.

81 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 70.

Öncelikle Osmanlı Devleti içinde yaşayan İtalyan vatandaşların sayısına bakılırsa, nüfusun büyük çoğunluğunun İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde bulunduğu görülmektedir. Trablusgarp Savaşı'nın başlamasından sonra İstanbul'da yaşayan İtalyan vatandaşlarının isimleri, meslekleri, oturdukları mahalle ve sokakları ile sayıları teker teker tespit edilmiştir. Buna göre İstanbul'un çeşitli bölgelerinde yaşayan İtalyanların sayıları şu şekilde belirlenmiştir:⁸²

Beyoğlu: 1785 kişi⁸³, Üsküdar: 251, Büyükada: 21, Heybeliada: 1, Burgazada: 3, Kınalıada: 3, Bakırköy: 71, Ayastefanos Karyesi: 57, Ayasofya: 17, Fener: 15, Karagömrük: 151, Beyazıt: 61, Unkapanı: 24, Galata: 19, Beyoğlu-Pangaltı-Feriköy-Şişli: 157.

Bazı isimlerin yanında aile sayılarıyla ilgili tam bilgi verilmediğinden kesin olmakla birlikte İstanbul'da yaklaşık 2870 kadar İtalyanın yaşadığı tespit edilmiştir. Bunların mesleklerine gelince, çoğunun karşısında boyacı, duvarcı, Reji'de, Düyün-ı Umûmiyye'de katip, banker, manifaturacı, komisyoncu, şimendüferde, doktor, garson, postane görevlisi, Bank-ı Osmânî'de görevli, çalgıcı, kalfa, dellal, tercüman, sarraf, eczacı, dişçi, marangoz, çamaşırıcı, kitapçı, madenci, nakkaş, lambacı, tüccar, sigortacı, kasap, terzi, vapur müteahhidi, kamarot gibi meslekler yer almaktadır.

İzmir'deki nüfusla ilgili İstanbul'da olduğu gibi tek tek tespit yapılmamakla beraber, İtalya tarafından İzmir civarına bir saldırı ihtimaline karşı Aydın vilayetinden burada yaşayan İtalyanların sayısı istenmiştir. Buna göre İzmir'de yaklaşık 6 bin, çevresinde ise 4 bin kadar İtalyanın olduğu bildirilmiştir. Olası bir İtalyan saldırısında buradaki İtalyanların nasıl bir tutum sergileyeceği tahmin edilememekle birlikte, sayının fazlalığı hükümeti de endişelendirmişti.⁸⁴

Nihayet daha önce ifade edilmiş olan süreçlerden sonra ihraç kararının alınması ve *Takvîm-i Vekâyi'*de ilanından itibaren onbeş gün içinde sonuçlandırılmasına karar verilmesi üzerine uygulamalar başlamıştır.⁸⁵ Öncelikle 25 Mayıs 1912 tarihli olarak Memâlik-i Osmâniyye'nin her yerine gönderilen umum tahriratlarla durum yerel yöneticilere bildirilmiştir. Zaten büyük bir sabırsızlıkla beklenen kararlar ilgili tedbirler derhal alınmış, Haziran ayının başından itibaren de çeşitli vilayetler bazında uygulama sonuçlandırılmıştır.

Kararın sonuçlarının görüldüğü ilk yerlerden biri Trabzon'dur. Trabzon'dan gelen 3 Haziran tarihli telgrafta ihraç işinin sorunsuz olarak halledildiği ifade

82 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-4, Ek: 82,83.

83 Bunların 623'ünün aile nüfusu bölümünde aile nüfusunun anlaşılamadığı ya da rakam verilmeksizin "maaille" ifadelerine yer verilmiştir.

84 BOA, DH.SYS., nr. 75-3/1-3, Ek: 18, 21.

85 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 81.

edilirken detaylara da yer verilmiştir: Yol inşaat müteahhidi, reji muhasebecisi, zevcesi, çocukları, hemşiresi, Reji İdaresi'nde çalışan bir kişi ve zevcesi, Bank-ı Osmânî'de çalışan bir görevli, biraderi, hemşiresi gibi adı sayılan 22 kişi Marsilya'ya gitmiş, 4 kişi dul olması nedeniyle ihraçtan istisna tutulmuş, bunlardan başka Trabzon'da hiçbir İtalyalı kalmamıştır.⁸⁶

6 Haziran'da Bolu'dan İstanbul'a ve oradan Yunan bandıralı bir vapurla Pire'ye 155 İtalyalı gönderilmiştir.⁸⁷

Selanik'i terk etmeleri için kendilerine verilen sürenin 11 Haziran'da dolmasıyla birlikte kendiliklerinden gidenlerden başka, mazeretsiz olarak kalanlar polis vasıtasıyla toplatılıp bir Yunan vapuru ile Pire'ye sevk edilmişlerdir. Osmanlı tabiyetini kabul eden 31 aileden başka dul kadın ve hasta olan 47 kişi, 15-20 kadar hamile kadın ve yetim çocuk ile onlara bakacak olan 5-10 kişi ihraçtan istisna edilmişlerdir. En son kalan 20-30 kişinin de gönderilmesiyle birlikte Selanik'te ihraç işi sorunsuz olarak sona erdirilmiştir.⁸⁸

Zonguldak'taki İtalyanların tamamı sürenin ilan tarihinden önce buradan çıkmış, Osmanlı tabiyetine geçen 6 kişi ile Kozlu'da ihraçtan istisna tutulan 6 kişi kalmıştır.⁸⁹

Van'da daha önce ihraç edilen İtalya konsolosu vekilinin zevcesinden başka bir İtalyalı kalmamıştır.⁹⁰

İşkodra'da bulunan 14 İtalyalı Osmanlı tabiyetine geçtiğinden ve 9 kişi de istisna için belirtilen şartları taşıdığından orada ikamete devam etmiş, 14 kişi de sınır dışı edilmiştir.⁹¹

Edirne'den Dahiliye Nezareti'ne giden yazıda da Edirne ve mülhakatından gönderilen İtalyanların listesi yer almıştır: Merkez vilayetten 152, Dedeğaç'tan 87, Tekfurdağı'ndan 60, Gümülcine'den 6, Kırkkilise'den 7 kişi sınır dışına çıkarılmıştır. Bunun dışında merkez vilayette 94 kişi, Gümülcine'de 4 kişi ve Kırkkilise'de 6 kişi Osmanlı tabiyetine geçmiştir. İhraçtan istisna tutulanlar ise merkezde 52, Dedeğaç'ta 4, Gelibolu'da 3, Tekfurdağı'nda 8 ve Kırkkilise'de 19 olmak üzere toplam 86 kişidir.⁹²

86 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 96, 2.

87 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 93.

88 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 2 ,4.

89 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 3.

90 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 301.

91 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-1, Ek: 95.

92 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-2, Ek: 53.

İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından Memâlik-i Osmâniyye'den ayrılan İtalyanlar'ın düzenli listeleri tutulmuştur. Bu listelerde isim, yaş, meslek, geldiği ve gittiği yer ile dönüş tarihlerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Buna göre Osmanlı topraklarından vapur ve şimendüfer vasıtasıyla ayrılan İtalyanların gittikleri yerler arasında çoğunluğu Romanya, Köstence, İtalya, Napoli, Pire, Avrupa, Varna ve Belgrad olmuştur.⁹³

Geri Dönüş

Osmanlı Devleti Trablusgarp Savaşı'nda bir yandan maddi imkansızlıklarla, diğer yandan da Avrupalı devletlerin iki yüzlü siyaseti ile savaşımıştır. İtalya'nın savaş alanını genişletme teşebbüsleri karşısında Osmanlı Devleti her ne kadar büyük bir direniş göstermişse de, tüm bunlara Balkanlardan gelen gergin haberlerin eklenmesi ile yolun sonuna gelmiştir. Bu durum hükümete İtalya ile anlaşmaktan başka bir yol bırakmamıştır. Böylece 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Uşi Anlaşması İtalya'nın başarısını tescil etmiştir.

Anlaşmanın imzalanması savaş durumunu sona erdirirken, savaş yaptırımı uygulamalarını da bitirmiştir. Anlaşmadan hemen sonra ilk olarak yabancı memleketlerdeki Osmanlı şebhenderlerine Memâlik-i Osmâniyye'ye dönmek isteyen İtalyanların pasaportlarına vize verme izni verilmiştir.⁹⁴ Ardın da İtalyanların geri dönüşleri başlamıştır. 25 Kasım'a kadar 150 küsur aile sorunsuz bir şekilde memlekete tekrar giriş yapmışlardır.⁹⁵

Geri dönüş izni verilmesine rağmen elbette ki yurt dışına çıkarılmış olan İtalyanların tümü geri gelmemişlerdir. Bununla beraber Osmanlı hükümeti dönmek isteyenler için her türlü kolaylığı sağlamıştır. Ancak bu geri dönenler arasında bir süre sonra tüm yaşananları suistimal edip Osmanlı Devleti aleyhine kullanmak isteyenler de çıkmıştır. Beyoğlu'nda bazı İtalyanlar tarafından oluşturulmuş olan bir heyetin amacının, savaş nedeniyle memleketten ihraç edilen İtalyanlar için hükümetten büyük miktarda tazminat talep etmek olduğu anlaşılmıştır.⁹⁶

Ancak şu da açıkça ortadadır ki savaş nedeniyle zarar görenler sadece Osmanlı Devleti'nde yaşayan İtalyanlar olmamış, Osmanlı tebaası da büyük zararlara uğramıştır. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaliyle birlikte buradan sınır dışına çıkarılmış olan Osmanlı tebaasından tüccar Benyamin Naim adlı bir kişinin çıkardığı zarar

93 BOA, DH.SYS., nr. 75-13/1-3, Ek: 44, 66.

94 BOA, DH.SYS., nr. 75-14/1-11, Ek: 91.

95 BOA, DH.SYS., nr. 75-14/1-11, Ek: 54.

96 BOA, DH.SYS., nr. 75-14/1-11, Ek: 25.

pusulası, tazminat hakkının sadece İtalyanlara ait olamayacağını göstermiştir. Buna göre Naim Efendi Trablus'tan Malta'ya gelişine kadar bilet, yeme-içme, konaklama dahil masraflarını teker teker hesaplamış, ticaretten ettiği zararlarla birlikte 83.627,00 franklık bir kayıp iddiasında bulunmuştur.⁹⁷ Bu durum, İtalyanların herhangi bir tazminat talebinde bulunmalarına karşı Osmanlı tebaasının da aynı talepte bulunabilme hakkı için bir örnek teşkil etmiştir.

Sonuç

İtalya'nın Trablusgarp'a haksız saldırısına karşı Osmanlı kamuoyunda İtalya'ya ve Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan İtalyanlara karşı büyük bir kızgınlık ve nefret uyanmıştır. Halkın bu şartlar altında hükümetten beklentisi İtalya'ya sert bir dille karşılık verilmesi ve İtalyanların derhal sınır dışı edilmesi olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti barış arayışı içinde siyasi girişimlerini devam ettirdiği için bir türlü beklenen davranışı gerçekleştirememiş, bu ise Osmanlı tebaasında başka çözüm arayışlarına sebep olmuştur. İlk olarak İtalyan mallarını satın almak, İtalyanlarla alışverişte bulunmamak ve her türlü ilişkiyi kesmek şeklinde bir boykot hareketi gündeme getirilmiştir. Hükümetin sessizliğini korumaya devam etmesi, buna karşın Trablusgarp'dan İtalya'nın yaptığı mezalim haberlerinin gelmesi çoğu yerde halkın galeyana varan bir tepkisine yol açmıştır. Ancak Avrupa kamuoyunda İtalya'nın aleyhine oluşan hareketin bir sonuç vereceğinden umutlu olan hükümet beklenen kararı bir süre daha ertelemiştir. Bununla beraber genel havayı yumuşatmak için ilk olarak resmi kurumlarda çalışan İtalyanların işten ihracı kararını almıştır. Buna rağmen demiryolu, sulama inşaatı gibi işlerde yoğun olarak çalışan İtalyanların işten ihracı durumunda yapım çalışmaları da aksayacağından bunların istihdamına devam edilmiştir. Eylül 1911'de başlayıp Mayıs 1912'ye kadar devam eden bu süreç içerisinde memleket genelinde İtalyan uyruklular ile Müslüman tebaa arasında istenmeyen pek çok olay yaşanmıştır. Beyrut'un bombalanması, ardından Çanakkale Boğazı'nın ablukaya alınması ve en nihayetinde Rodos'un işgali İtalyanların ihrac kararına giden rotayı da belirlemiştir. Ancak Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan uyrukluların yurt dışına çıkarılmasını içeren kararın uygulaması pek kolay olmamıştır. Nitekim bazı İtalyanların karardan muaf tutulması ve bu muafiyetin alanını genişletme teşebbüsleri birtakım belirsizliklere neden olmuştur. Nihayetinde, belirlenen süre içinde İtalyan uyrukluların sınır dışına ihracı işi büyük ölçüde sorunsuz halledilmiştir. İtalya ile imzalanan Uşi Anlaşması'ndan sonra da savaş durumunun sona ermesiyle beraber isteyen İtalyanların tekrar geri dönmeleri sağlanmıştır.

⁹⁷ BOA, DH.SYS., nr. 75-14/1-II, Ek: 87.

Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları

Özet ■ Osmanlı Devleti, İtalya'nın Trablusgarp'ı beklenmedik bir şekilde işgali karşısında ilk olarak kendisinden beklenen karşı saldırıyı gösteremediği gibi, topraklarında yaşayan İtalyan tebaaya karşı da savaş hukukunun gereklerini uygulamaktan kaçınmıştır. Trablusgarp'ı savunacak yeterli maddi ve askeri güce sahip olmayan Osmanlı Devleti, İtalya, İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki gizli görüşmelerden de habersiz olduğu için bu büyük devletlerin yardımını sağlamaya çalışmıştır. Uzun süren siyasi girişimlerinin bir anlaşma ile sonuçlanacağına inanan hükümet, ileride istenmeyen sonuçlara yol açabilecek teşebbüslerden de uzak durmuştur. Ancak hükümetin sessizliği Osmanlı tebaasında İtalyan tebaaya karşı bir takım tepkisel davranışların uyanmasına neden olmuştur. İtalya'ya gereken karşılığın verilememesinin yarattığı öfke İtalyan tebaaya yönelmiştir. Bu durumda Osmanlı hükümeti büyük bir iç karışıklık tehdidi altında kalmıştır. Ortamı yatıştırmak amacıyla önce resmi kurumlarda çalışan İtalyanların işten ihracı kararını almış, barış umutlarını yitirince de İtalyan tebaanın, bazı istisnalar hariç, tümüyle sınır dışı edilmesi kararını uygulamaya geçirmiştir.

Anahtar kelimeler: İtalya, Tarblusgarp, Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti, İtalyan tebaa, ihraç